

HISTORICKÁ GEOGRAFIE JAKO VĚDA

HG – vědní disciplína, zkoumající změny a povahu geogr. prostředí v historické minulosti. Geogr. prostředím rozumíme souhrn předmětů a jevů živé a neživé přírody, které se podílejí na procesu společenského života a patří k nevyhnutelným podmínkám existence a vývoje lidské společnosti.

HG je empirickou vědou s reduktivními metodami. Počátek každého výzkumu – **analýza krajinných prvků, retrogresivní metoda** – zaměřena na rekonstrukci minulých krajin.

V některých případech je nutná komparace – srovnávání pro nedostatek pramenů.

Metoda průřezů – myšleno pro učitě historické období – opíráme se o archivní prameny, hist. literaturu, hist. mapy, statistiky. Důležitou roli hraje např. toponomastika (nauka o místních názvech)

HG studuje nejen FG, ale i soc. ek. geografii (dohromady krajinná sféra), čili:
HG = geografie určitého území v určité etapě historického rozvoje

Časové vymezení disciplíny: zahrnuje tzv. historickou éru lidských dějin – o níž jsme informováni i písemnými prameny

Starší období zkoumá **prehistorická geografie**

HG – věda **interdisciplinární**

Nejbližší je spjatá s historií, FG hist. geografie těží z výsledků hist. klimatologie, geologie, pedologie, hydrologie, kartografie, hist. botaniky, ale také archeologie, etnografie, antropologie, topografie, vojenství, urbanistiky, religionistiky, demografie, geografie kultury.

V pojetí historiků je HG pomocná věda

Vznik HG jako vědy:

Počátky – v antice, další impuls – raný novověk, objevné plavby

U počátků:

italský humanista **Flavio Biondo**

vlámský kartograf **Abraham Ortelius**

prof. Leidenské univerzity **Philipp Clüver (16. st.)**

Jejich práce sledovaly určení hranic kmenů a národů + proměny, lokalizace míst bitev + dalších dějinných míst – **POLITICKÁ GEOGRAFIE a TOPOGRAFIE**

18. a 19. století – pokračování dalšího rozvoje – administrativní uspořádání, církevní správa, topografie, územní aspekty demografie a kultury

Carl RITTER: zdůrazňoval myšlenky geografického determinismu

19. st. **Fridrich Ratzel** – přichází s **antropogeografií** – přeceňuje vliv geogr. prostředí na národy – „Vývoj lidské společnosti je zeměpisným prostředím předurčen“

Hlavní práce: **FRIMANN**: *Historická geografie Evropy*

Dočkala se mnoha překladů a studovala hlavně poměry hranic starého kontinentu

Na vliv přírodního prostředí na společnost se zaměřili **Jean BODIN** (Bodén) 16. st. a **Montesquieu** (Monteskie) 17./18.st.

Vzorec: podnebí – psychika člověka – zvláštnosti společenského vývoje (Geografický determinismus)

V 18. st. oponentem **J.G. Herder**, v díle „*K filozofii dějin*“ napsal, že příčinu neustále se měnících společenských poměrů nelze nalézt v téměř neměnném klimatu (podnebí nedonucuje, pouze činí náchylným – již Hipokrates)

20. st. – přibylo studium hospodářských a sociálních aspektů

Významné dílo na konci 19. st.: **Georg Adam SMITH**: *Historical geography of the Holy Land*. London 1894.

Nejnověji – ekologické aspekty – tvorba a ochrana kulturní krajiny

HG a ENVIROMENTÁLNÍ DĚJINY

K jejich vzniku přispěly v USA ekologická témata a reálná perspektiva ohrožení života na zemi. V Evropě se jako ekvivalent rozvíjí Historická ekologie či historická geografie změn životního prostředí.

Přední osobnost oboru Enviromentálních dějin v USA – Donald WORSTER, ovlivněn konferencí o životním prostředí ve Stockolmu 1971.

„Je málo historie ve studiu přírody málo přírody ve studiu historie“ In: *History as natural history* (1984)

Enviromentální dějiny by měly dle svých tvůrců nahradit dosavadní historiografii novým, všeobsahujícím oborem. Tento obor by zastřešoval společensko vědní disciplíny, mezi nimi také geografické vědy a historickou geografii.

Enviromentální dějiny se na základě tezí a struktury stylizují do polohy světového názoru, filozofického směru či dokonce do společného základu humanitních a přírodních věd.

Pojetí historické geografie je pestré – srv. J. Vaniš, HG 2, 1969, s. 3-21: 17 různých názorů a variant na úkoly a cíle HG, k tomu přidává ještě vlastní definici:

„HG je samostatná věda, která zkoumá geografické otázky v minulosti především metodami historickými s použitím metod geografických a sleduje jejich vztah k historickému vývoji lidské společnosti“

VÝVOJ Historické Geografie v ČESKÉM PROSTŘEDÍ

Geografické charakteristiky prostředí zachycují KRONIKY, dále vlastivědci, kartografové atd.

KOSMAS

Chronica Bohemorum, poč. 12. st.

Autor prokazuje dobré znalosti místopisu: *„Kraj kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země, že se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo...Je to divná věc a lze z ní uvážiti, jak vysoko se vypíná tato země: nevtéká do ní žádná cizí řeka, nýbrž všechny toky malé i velké, pojaty arci do větší řeky, jež slove Labe, tekou až do Severního moře.“*

ENEAS SILVIUS PICCOLOMINI

Kronika česká, 15. st.

Stručný obrázek zeměpisných poměrů Čech nalzáme v první kapitole, údaje o poloze měst, řekách, obyvatelstvu, hranicích...

Větší pokrok – 17. st.

PAVEL STRÁNSKÝ ze Zapské Stránky

Respublica Bojema (latinsky 1634)

První dvě z 20 kapitol pojednávají o poloze a povaze země, o vodstvu, hořstvu a půdě, jsou zde také stručné popisy krajů v Čechách, význančná města a obce

BOHUSLAV BALBÍN

Vlastivědné bádání publikoval v díle: *Miscellanea historica regni Bohemiae*. Práce nabízí podrobný popis Čech s údaji o tvaru země, vodách, lesích, podnebí, květeně, zvířeně. Třetí kniha z roku 1681 je celá věnována vlastivědnému popisu Čech – hranice, kraje, města, hrady, poutní místa aj. – vše poměrně přesné, dílo sloužilo i při výuce historie na univerzitě

JAROSLAV SCHALLER – piarista (18. st.)

Topographie des Königsreichs Böhmen (16 svazků – vycházelo 1785 – 1790). Autor vyšel z dosavadní literatury, vlastního výzkumu a navíc z dotazníkové akce mezi duchovními – novinky z oblastí topografické, politické, hospodářské. Schéma: po popisu kraje následují popisy panství a měst s jejich vesnicemi, práce má i rejstřík. Praha je věnována samostatná čtyřdílná publikace.

Další posun v 19. st.:

JOHANN GOTTFRIED SOMMER

Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt (16 dílů – 1833-49)
Jeho spolupracovníci – prof. malsotranského gymnázia Josef Eichler (dotazníkové kace, výzkum), F.X. Zippe – napsal fyzikální a statistické přehledy a po Sommerově smrti také 16 díl.

Morava 19. st.:

F.J. SCHWOY

Topografische Schilderung (popis, líčení) des Margrafthums Mähren I., II. Praha, Lipsko 1786.

Topographie vom Markgrafthum Mähren I.-III. (1793-94), nedokončen IV. díl

G. WOLNY, benediktnin v Rajhradě

Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert I.-VI. Brno 1835 – 42.

Kirchliche topographie

Nové impulsy souvisí s rozvojem historiografie

FRANTIŠEK PALACKÝ

Nejvýznamnější pro HG: *Popis království českého*. Praha 1848.

Poskytuje ucelený obraz o správním členění, ale i údaje o zaniklých obcích, osadách, hradech a trzích podle stavu před rokem 1620. Později na něj navázali autoři topografických slovníků.

Historická mapa Čech 14. století.

1847 se Česká královská společnost nauk usnesla, že k 500-letému výročí UK vydá mapu Čech navrženou F. Palackým. Mapa měla zobrazovat české království v době největšího rozkvětu. Palacký dokončil včas, ale nedokončena zůstala kartografická práce (Václav Merklas). K dokončení díla vyzván historik Josef Kalousek (1874), o rok později mapa rozšířena a připravena. Ale vyvstal problém sehnat mědirytec, nakonec Antonín Knor, mapa vyšla hned 2x česka a

s latinským textem, v roce úmrtí Palackého. Zájem byl velký. Znovu vyšla až 1894, pak 1976.

Na půdě historické vlastivědy se HG rozvíjela pod perem **AUGUSTA SEDLÁČKA** (1843-1926).

Monumentální dílo:

Hrady, zámky a tvrze království českého (15 dílů, 1882-1927 – 415 hradů, 117 zámků, 2423 opevněných tvrzí (chybí Chebsko, Kladsko, ale také Morava), dále: Místopisný slovník historického království českého (Praha 1908).

HERMENEGILD JIREČEK

Zabýval se hlavně českými právními dějinami, ale pro HG důležité dílo:

Zeměpisný obraz dávných Čech (časopis muzea království českého 50, 1876).

WILHELM FRIEDRICH

Profesor reálky v České Lípě, německy psaná práce podává pozoruhodný obraz Čech před zahájením kolonizace.

Die historische geographie Böhmens bis zum Beginne der deutschen Kolonisation. (1912)

HG po vzniku ČSR

J.V.ŠIMÁK

Profesor historické vlastivědy Československa na FF UK v Praze. HG považoval za oddíl historické vlastivědy (historický vodopis, horopis, místopis – základ)

Základní dílo: *Středověká kolonizace v českých zemích*. České dějiny I/5. Praha 1938.

FRANTIŠEK ROUBÍK

Žák Šimákův, do r. 1934 docent hist. vlastivědy na FF UK v Praze. Historickou vlastivědu ještě považuje za nadřezanou disciplínu HG. K prostému popisu ale klade důraz na vzájemné působení přírody a člověka.

Díla:

Příručka vlastivědné práce. 1941.

Po válce nasměroval nový vvoj HG v referátu K úkolům HG (1955)

LADISLAV HOSÁK

Další Šimákův žák, se zaměřil především na regionální dějiny a vlastivědu Moravy. Nejvýznamnější práce – devítisvazkové dílo:

Historický místopis země Moravskoslezské (1933-1938)

Po roce 1945 přednášel HG na Palackého univerzitě, kde r. 1950 vybudoval **Ústav pro historickou vlastivědu**. Na jeho práci navazuje současný Kabinet regionálních dějin na FF UP v Olomouci.

Hosák je autorem dalšího důležitého díla, toponomastické práce: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*

BOHUSLAV HORÁK

Měl odlišnější přístup k HG. Roku 1921 byl pověřen vedením prvního samostatného pracoviště HG na brněnské Masarykově univerzitě. Za základ disciplíny označil HG regionální a za její důležitou součást považoval historickou kartografii.

Od r. 1953 v čele Kabinetu pro HG v rámci ČSAV v Praze.

Nejrozsáhlejší dílo:

Dějiny zeměpisu – I.-III.

Jeho nástupcem byl akademik **Jaroslav Purš**. Pracoviště měnilo názvy, např. 63-67 Oddělení historického atlasu, pak opět Kabinet pro G.

1965 vzniká péčí tohoto pracoviště monumentální *Atlas československých dějin*

Po roce 1945 tedy v ČSR tři osobnosti na poli HG: **Roubík, Horák, Hosák**

Sborník Historická geografie, vychází od roku 1968.

K důležitým počínům po roce 1945 patří práce **ANTONÍNA PROFOUSE**:

Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. I.-IV. (1947-57)+ dodatky

Jedná se o vrcholné dílo české historické topografie, zaznamenávající 12 683 jmen osad a 2823 jmen osad zaniklých.

Každé heslo obsahuje:

Heslové slovo

Lidové tvary – získané dotazníkovou akcí

Místní určení, vzdálenost od sídla okresního soudu

Historické doklady o lokalitě

Výklad jména a vysvětlení původu.

Dějinám toponomastiky se věnoval také:

VLADIMÍR ŠMILAUER - *Úvod do toponomastiky* (1963)

L. HOSÁK a R. ŠRÁMEK zpracovali dvojsvazkové *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* (1970, 80)

Důležitá jména nedávné minulosti nebo současnosti:

DUŠAN TRÁVNÍČEK

ZDENĚK BOHÁČ

EVA SEMOTANOVÁ, Zdeněk Kučera, Jiří Martínek, Robert Šimůnek